

Ferdinand Katona (1864 – 1932)

„Ferdinand Katona, maliar. Nesmrteľný maďarský majster krajinomalieb narodil sa 12. septembra 1864 v Spišskej Starej Vsi. Do školy chodil v Kežmarku a už ako celkom malý vynikal svojou pohotovou kresbou. Mladý začínajúci umelec sa ocitol v blízkosti Ladislava Mednyánszkeho.”

Takýto je začiatok životopisu, ktorý umelec vlastnoručne napísal niekoľko dní pred smrťou v roku 1932.

Život a dielo Ferdinanda Katonu ovplyvnilo niekoľko okolností. V prvom rade domovské prostredie – najprv Džurkov, chudobná židovská časť rodnej Spišskej Starej Vsi a neskôr Kežmarok, kam sa s rodičmi presťahoval. Kežmarok Katona považoval po celý život za svoje otcovské rodné mesto, do Kežmarku sa vždy rád vracal a v tomto meste túžil mať svoje múzeum – galériu. Domovským prostredím v širšom zmysle mu bola drsnokrásna príroda Vysokých Tatier a okolitý spišský región, v ktorom strávil svoje mladé letá. Mladé, ale neľahké.

„Jeden chudobný kežmarský chlapec, ktorý sa veľakrát trápil nad tým, aký šťastný je chalan, ktorý v zime nemusí chodiť bosý, sa ako dvanásťročný ocitol na poľskej hranici. Päť rokov tam vyučoval. Učil čítať a písať deti dobre situovaných krčmárov. Zato dostával stravu a zárobok 30 pengő ročne. Kreslil a z pa-piera vystrihoval nožnicami obdivuhodné vystrihovačky, ornamentálne arabesky. Postavy zvierat s veľkým zmyslom pre štýl kresby sa zapáčili jednému pánovi, kráľovskému komorníkovi. Čo keby tento chlapec namaľoval kráľa? Chlapec nakreslil kráľovu podobizeň a kráľ mu za ňu poslal 30 forintov. Chlapcov obraz kráľa vo viedenskom ráme za 200 forintov skončil v kráľovskom kaštieli. Tento obraz pochválili pred známym umelcom. Mednyánszky, ktorý sa takto dopočul o chlapcovi, napísal mu, aby zašiel k nemu do kaštieľa.” (Malonay D.: Katona Nándor, In: Fiatalok, Budapešť 1906, s.111)

K Mednyánszkemu Katona prichádza v roku 1890 a s jeho pomocou získaval výtvarné vzdelanie. Brával ho so sebou na cesty do zahraničia a na svoj „medňanskovský” spôsob ho učil vidieť a zobrazovať svet.

Mladý Katona, vtedy ešte Kleinberger začal študovať kreslenie podľa modelu na Uhorskom kráľovskom učilišti podľa modelu a na Ústave profesorov kreslenia v Budapešti. Jeho pedagógmi boli Júlis Greguss, Bertalan Székely a Karol Lotz. Medzi jeho spolužiakov patrili aj Jozef Hanula, rodák z Liptovských Sliačov, ktorý si na Katonu takto spomína: „Najbližšími mi boli Nándor Kleinberger z Kežmarku a Julo Löw z Liptovského Svätého Mikuláša. Boli sme spolu v jednej triede (...) mali sme rovnaké plány stať sa maliarmi a to nás spájalo. Ale nielen to. Boli sme chudobní ako kostolné myši. Kleinberger nevedel po maďarsky, rozprávali sme sa po nemecky. Tento jazyk ovládal dobre, ja len toľko, čo som sa naučil od Dabertu. Kleinberger hovoril niečo spišskou slovenčinou, ale v škole neodvážili sme sa vyrieť medzi sebou slovenské slovo, aby nás neupodozrievali ako vlastizradcov. Usilovali sme sa preto čo ako lámať tú samospasiteľnú maďarčinu. On bol síce nestranný, aj ako človek bol dobrý a spravodlivý.” (In: Hanula, J.: Spomienky slovenského maliara, Bratislava, 1940, s.146)

Katona po skončení školy v roku 1890 vystavoval v Mücsarnoku a jeho práce sa stretli s priaznivým ohlasom u budapeštianskych výtvarných kritikov. Posmelený týmto malým úspechom odišiel do Paríža, kde si sprvu privyrábal v prístave. Existenčné podmienky sa mu zlepšili, keď získal štipendium, a tak mohol pokračovať v štúdiu na Academia Julian v Paríži u profesorov Benjamina Constanta a Jeana-Paula Laurensa.

Z Paríža odišiel do Barbizonu a odtiaľ do Londýna a Holandska, navštívil aj Rusko, kde sa zapojil v roku 1905 do revolúcie.

Na cestách strávil takmer 5 rokov (1890 – 1895). Akademické vzdelávanie a cestovanie po európskych

metropolách a centrách umenia významne ovplyvnilo jeho tvorbu.

Osamelo žijúci človek, maliar Ferdinand Katona, sa pria-telil iba s niekoľkými ľuďmi, ale nevyhýbal sa svetu ani umeleckým konfrontáciám. Dôkazom toho je Katonova účasť na mnohých zahraničných výstavách, umeleckých salónoch a pre-hliadkach (Benátky, Paríž, Londýn, Amsterdam, Mníchov, Dusseldorf).

Zo zahraničných ocenení, ktoré Katona získal je potrebné spomenúť ocenenie Mention Honorable v Paríži (1901), cena grófa Dionýza Andrásyho (1905), Strieborná medaila v Lon-dýne (1908), Zlatá medaila v Budapešti (1910), Zlatá medaila Fichtenwald a Mention Honorable vo Varšave (1911). Svoje zahraničné ocenenie Katona často pripomínal. Boli príčinou Katonovho pocitu domáceho neuznania a sú zároveň aj vysvetlením Katonovho seba-preceňovania na jednej strane a chorobného podozrievania jeho kritikov z predpojatosti na strane druhej.

Katona vstúpil do umeleckého života pred koncom 19. storočia, teda v čase expanzie umeleckých prúdov a sme-rovaní. Svetom vládli symbolizmus, syntetizmus, luminizmus, impresionizmus a secesia. V závislosti na nich sa do popredia dostávalo neakademické, plenérové, pocitové a impresionis-tické maliarstvo. Do výtvarného umenia povedľa princípov barbizonovcov a novších estetík prenikal aj silný vplyv vlastného domova, resp. prostredia, v ktorom umelci tvorili. Hlavnou hodnotou obrazu sa stalo zachytenie bezprostredného vnemu meniacich sa svetelných a farebných vzťahov v prírode; umelec sa snažil verne pretlmočiť momentálny dojem, ktorý mal z prí-rodného prostredia a v jeho subjektívnom prehodnotení za-chytiť atmosféru a náladu prítomného okamihu. Z Paríža sa Katona vrátil do Strážok, kde zotrval až do roku 1896. Potom žil striedavo na Slovensku a v Budapešti. Do Maďarska sa natrvalo presťahoval v roku 1899.

Zlom v súkromnom živote a v tvorbe nastal po výstave v Mücsarnoku (1900), keď ako cenu získal štipendium na štu-dijnú cestu do Anglicka, Belgicka a Holandska. Po návrate sa venoval maliarskemu zobrazeniu prírodných scenérií na juž-nom Slovensku, v oblasti Balatonu a Szolnoku. Katona využíval kresbu krajiny vo forme prípravných štúdií a skíc ako predstupeň svojich olejomalieb. Katona si od Mednyánszkeho osvojil nielen formálne poznatky figurálnej kresby, ale od svojho učiteľa prevzal voľbu motívu v duchu intímnej náladovej krajiny. Tak ako Mednyán-szky aj Katona prešiel v krajinomaľbe od obdobia náladového romantizmu k stredoeurópsky modifikovanému impresionizmu.

Pre Katonovu tvorbu sú charakteristické dva spôsoby spodobenia krajiny, čerpajúce z Mednyánszkeho príkladu:

„Zvýraznenie krajiny prostredníctvom aktivizovanej prírody, snaha zachytiť dramatický moment a dravú silu v prírode a tvorba šerom a tieňovou maľbou, podmienená umelcovými subjektívnymi pocitmi, skepticizmom a melanchóliou, typickou pre Katonovu individualitu.“ (Vámošiová, S.: Slovenská krajina v diele L. Mednyánszkeho. In: Z novších výtvarných dejín Slovenska, zost. L. Saučín, Bratislava, 1962, str. 129)

Súčasťou Katonovho umeleckého odkazu sú aj obrazy vy-tvorené technikou akvarelu a pastelu, avšak hlavnú zložku tvorí maľba olejom a temperou na plátno, na drevo a preglejku. Katona nepoužíval vždy len kvalitný podkladový materiál, ale v dôsledku zlej finančnej situácie sa musel uspokojiť aj s málo kva-litným podkladom. Pre Katonu sú charakteristické obrazy ma-lých rozmerov, monumentálna maľba u neho je skôr výnimkou.

Mednyánszky bol virtuóz, výtvarný génius v improvizácii na danú tému, no vo svojom ateliéri sa cítil viac doma než v plenéri. Katona, ktorý chodil rád do prírody a ktorému bol plenér ateliérom, bol preto ako stvorený pre Mednyánszkeho. Oboch umelcov spájali vnútorne protirečivé a navonok nevi-

diteľné putá: vzájomná úcta a spolupráca sa prekrývala s umeleckou žiarlivosťou až nenávisťou. Vývoj formálneho výtvarného prejavu a výber tematiky bol u Katonu výsledkom jeho narastajúcich skúseností, inšpiratívnych vplyvov prostredia, v ktorom sa nachádzal, no v jeho tvorbe sa neustále odzrkadľovala jeho introvertná povaha, melanchólia a bezradnosť z doby, do ktorej sa narodil. Katonu na začiatku tvorivého obdobia upúťali holandské prístavy, lode a odrazy ich tvarov na hladine mora, ku koncu to zas boli atmosférické premeny, búrky, oblaky, svitania a západy slnka na rovinatom horizonte dolnozemskej krajiny. Tematicky mu však bola najbližšia podtatranská krajina a príroda Vysokých Tatier. Katona na svojich obrazoch ponúkal pohľady do lesných zátiší, pohľady na toky horských potokov a vodopádov a najmä pohľady na veľkolepý masív Vysokých Tatier z rôznych strán. Katonovi právom prináleží dôležité miesto v dejinách umenia Spiša a podtatranského regiónu. Maľovanie bolo pre Katonu v prvom rade životnou potrebou a len potom zárobkovou činnosťou. Katona sa so svojimi dielami nerád lúčil. Na predaj zhotovoval kópie svojich obrazov, svoje diela uchovával a veril, že pod Tatrami raz bude mať svoje vlastné múzeum – galériu. Tatranská galéria vlastní najviac Katonových diel, a preto za podpory ďalších priaznivcov umenia a donátora JUDr. Pavla Ovšonku otvára v Spišskej Starej Vsi stálu expozíciu venovanú tomuto autorovi, pozostávajúcu z 50 olejomalieb a 30 kresieb. Sen Ferdinanda Katonu (Kleinbergera) sa tak napĺňa po 150 rokoch od jeho narodenia.